

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Светлозар Игов

за обявения конкурс за „доцент“ в професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Българска литература“ (Нова и съвременна българска литература)

На конкурса за доцент се е явила гл. ас. д-р Александра Антонова, която кандидатства с хабилитационен труд „Константин Константинов: възможности на разпознаването и себеразпознаването“, издаден през 2015 г. от издателство „АзБуки“. Изследването си е поставило за цел да развие иновативен прочит на забележителното, но в последните десетилетия забравено литературно дело на разказвача, есеиста, мемоариста, преводача и критика Константин Константинов.

Изследването е структурирано в два големи, концептуално свързани дяла: „Константин Константинов: възможности на разпознаването“ и „Човекът: възможности на себеразпознаването“. Създаването на писателския профил на Константин Константинов в първата част на книгата („Константин Константинов: възможности на разпознаването“) е номинирано като „разпознаване“ на творческото му присъствие в динамиката на литературнокритическите оценки – съвременни и съвременни. Рецепцията е реконструирана хронологично и тематично, като оригинално е идейното и полемично съполагане на отзивите. Авторката подхожда селективно по отношение на съставянето на обзора на критическата рецепция, като представя по-подробно онези оценки, които са свързани с посоките на анализа ѝ на Константиновото творчество: философско-психологическата и пластично-стилизиращата. Особено важно е подреждането и очертаването на най-младата критическа рецепция на Константин Константинов, която удостоверява един нов, философски по своя характер език в обговарянето на автора. Съпоставянето на поколенията в рецепцията е инвентивно в опита си да демонстрира създаването на представите за твореца и развитието им заедно в развитието на самия литературнокритически език. Следваща стъпка в критическия обзор е съпоставянето на представите на другите с представите на твореца за себе си, заложили в неговите собствени, независими и отстоявани през годините виждания за художествено. Естетическите възгледи на писателя, номинирани оригинално като

опити на себепредставата, са изведени от подробен преглед на публикациите му от периода 1908–1920 г., като е акцентирано присъствието му в сп. „Звено“ и са „сезирани“ десетилетия по-късно в мемоарната му книга „Път през годините“.

В прочита на Константин-Константиновите текстове (втория голям дял от книгата със заглавие „Човекът: възможности на себепознанието“) авторката навлиза през уговарянето на отношението си към художествения текст като проект за свят, като не просто се съгласява с вижданията за индивидуалния прочит като завършващ, като окръглящ, най-сетне като създаващ смисъл чрез усвояването на другото и превръщането на Аза в „себе си“, но и подбира философски интерпретации на четенето, които хармонират на вижданията на самия Константинов – било пряко артикулирани, било долавяни в текстовете му. Литературнотеоретическият колаж от схващания отвежда и към първия от многото концентрични, взаимно пораждащи се философски кръга, които стягат изследването на художествените текстове на Константинов: Платоновата теория за ейдосите, развита в диалога „Федон“, който извежда есенциалното екзистенциално усилие на опита за припомняне на себе си в зенита на трансцендентно битие посредством преодоляване на телесността – оптика на прочит, аргументирана от силния споменен импулс у Константинов, припознат като опит за припомняне на себе си в отвъдвремево, отвъдтелесно битие.

Концептуализирането на спомнянето като опит за припомняне на себе си-като-друг въвежда контекста на другостта и привлича в анализа на етиологията и целия творчески масив на Константинов – от най-ранните до най-късните му художествени творби (извън чертите на изследването, както уточнява Антонова, остават приказките му). Като ги успоредява, съпоставя и връзва, увлича ги около концептуални ядра, авторката тенденциозно пренебрегва хронологическата им принадлежност (времето на публикуването им), залагайки в тази отвъдвремева принадлежност на текста идеята за трансцендентното дъно на самото битие. Създаването на представите за себе си и света успоредяват човека от „Към Близкия“ (1920), „Любов“ (1925), „Трета класа“ (1936), „Ден по ден“ (1938), „Седем часът заранта“ (1940), от сборниците с пътеписи „По земята“ (1930), „Нашата земя хубава!...“ (1940), романите „Кръв“ (1933) и „Сърцето в картонената кутия“ (в съавторство със Светослав Минков, 1933), мемоарната книга „Път през годините“ (1959 г. – ч. 1 и 1961 г. – ч. 2) и сборниците с есета „Върхове“ (1967) и „Празници“ (1969). Изведени са няколко ключа, през които е интерпретиран човекът на Константинов: в динамиката на спомнянето и припомнянето (спомнянето като опит за припомняне, връщане в света на Платоновите ейдоси, към произхода),

която се реализира през усилията на разпознаването и себеразпознаването и импулсираните от тези усилия опити на себе- и светопостигане в контекста на другостта (в „играта“ на представи, на номинации на себе си чрез другия и създаването на себе си като друг) и превръщането на предмета, околното (другото) в компонент на себепредставата. В очертаването на механизмите на представата и себепредставата авторката конструира концепта „място“ (всъщност самата положеност на представата, идентифицираща я и като топос, и като зона, и като пространство, и като общност с другия, другите, другото). Или ако трябва да интерпретирам вижданията на авторката, мястото е необходимият отсек на себепредставата, в който времето застива, за да ѝ набави идентичност. Затова и Константиновият човек се постига в статичния миг, оцелостността се в мястото извън времето, в мястото без време (местата представи от детството, местата представи от националномитологичното, от природно-трансцендентното, в безвремието на изкуството). Тези образи на мястото извън времето авторката „разпознава“ чрез образите на мястото във времето (провинциалния град), мястото на всички времена (мегаполиса), чрез преображенията, които течащото време (има възможност да) генерира. Мястото извън времето е утопичното място на първичната представа, на произхода (и личнородов, и националноетнически), представа, с която Азът прави усилия да съвпадне през целия си земен път, в опитите на спомнянето (което авторката аргументирано номинира като припомняне). Антонова отива и по-нататък, като извежда красотата в маркер за истинност, наблюдава органичното сплитане на естетично и трансцендентно. Изненадващи и оригинални са образите съпоставки с инвенциите във визуализацията на отвъдвремето на иначе различния като творчески поглед Чавдар Мутафов, съпоставки, които имплицитно разсъждават според мен не толкова върху влиянията, породени от работата в сходен период, а по-скоро откриват близост във философските и образотворчески нагласи у двамата (визуализациите на трансцендентното) и най-вече в усета им към изразните потенци на предмета. Тук трябва да отбележа важното селектиране на визуализациите на трансцендентното у Константинов, отлети в образите на пътя, реката, небето, деня, нощта, луната, полето като ключови в прочита на художествените му текстове.

Идентифицирането на опитите на себепредставата чрез одругостяването на себе си, чрез създаване на паралелна видимост към себе си е динамизирано чрез езика и философските конструкти на Еманюел Левинас и Мартин Бубер, през чиито проблематизации на времето, другото и другия авторката развива посоки в осмислянето на колективността – ключово усещане у човека на Константинов. Предложеният

прочит активира схващането на припомнянето като разпознаване, а то е осмислено като развиващо се в набавянето на идентификации на другия, другите, другото.

Идентифицирането на другото е инвентивно развито чрез разпознаване на другия посредством одругостяване на себе си, т.е. създаване на паралелна, успоредна представа за себе си (каквата по своя характер, твърди авторката, е и споменната представа, увличаща хора, събития, предмети).

Като извежда идентифицирането на себе си чрез другия, другите, другото в продуцирането на успоредни представи за себе си, авторката активира наблюденията си върху функционирането на времето в оформянето им. В уводната теза на главата „Себеразпознаване чрез другия (другите)“ тя пише: „Представата за времето в спомена го трансформира в поредица от срезове сегашност и възсъздава Аза (и другия) в успоредни представи. Опциите за себеразпознаване чрез другия (другите) се развиват в оформяне на паралелни концепти за себе си чрез другия – акт, който симптоматизира схващането на другия в множественост и на съществуващото през множествеността на другия“. С така концептуализирания ключ тя анализира Аз-конструкциите, върху които се развиват „проектите за свят“ в разказите от сборниците „Любов“, „Трета класа“, „Ден по ден“, „Седем часът заранта“, в романите „Кръв“ и „Сърцето в картонената кутия“, в мемоарната книга „Път през годините“ и книгите с есета „Върхове“ и „Празници“. Аз-представата през другия, определена и в позицията на „свидетел на себе си-като-друг“, е убедително аргументирана с наблюдения върху разказите „Една нощ“, „Пепел“, „Любов“, „Вяра“, „По реката“, „Трета класа“, „През стената“, „Незначителна история“, „Старият град“, „Като сън“, „Панаирът“ и др., в пътеписите от книгите „По земята“ и „Нашата земя хубава!...“, в есетата от „Празници“ и „Върхове“, в мемоарната книга „Път през годините“. В тези текстове авторката проследява инвентивно механизмите за „създаване на представа за себе си *отвъд себе си*, за себепостигане в алтернатива, за себеприпомняне“. Нещо повече – човекът на Константинов е видян в опита си да удържи множествеността на себепредставите, „ветрилото“ от възможности като драматична невъзможност за постигане на себе си в единичност, т.е. идентифициране на себе си в представа-инвариант, неподвластна на времето, отвъдвидима, трансцендентна.

В низ от микротези Александра Антонова проследява проекциите на опитите на Аза да се разпознае чрез другия и открива развързката в „двойната му самотност“ (едновременната непринадлежност към обществото и към трансцендентното битие), драматичния крах на усилията по преодоляване на линейността на времето, сиреч на

телесността. Авторката интерпретира движението, така характерно за светоусещането на Константинов („копнеж по преодоляване на топосите“), като израз на кризата в/на себепостигането, наблюдава набавянето на представи за себе си в осцилирането на Аза между социалното и телесното, в динамиката на порастването. В анализа на Аз-концепта не е отминат и диктата на несъзнаваното в „Седем часът заранта“, „Папагалът“, „Любов“, „Сърцето в картонената кутия“, на първичния майчински импулс („Вяра“, „Кръв“). Конструиранието на утопичната себепредстава, проблематизирането на паметта, манипулациите и копнежите на спомнянето припомняне, явленията в усещането за време авторката проследява и във възможните развързки на любовта, съположени в „Буря“, „Пътюм“, „Пепел“, „Една нощ“, „Целувка“ и др.

Майчинството според Антонова носи спецификата на инвариантната себепредстава поради функцията си да преодолява времето (тук авторката продуктивно чете романа „Кръв“ като продължение на разказа „Вяра“). Съществен акцент в разработката ѝ са отраженията на войната („Под сливите“, „Затворникът“, „Птица над пожарищата“, „Път през годините“ и др.), идентифицирани като проекции на човекознанието, които преакцентират интереса от отношението Аз–другия в отношението Аз–другите.

Органична част от тезата за себепредставата, генерирана чрез другостта и одругостяването, е превръщането на околното (другото) в компонент от нея и произтичащите от това подходи в създаването му като картинно. Пластическата стилизация на видимото е осмислена като продукт на едновременно усвояване и дистанциране, изразени в специфично преобразяване (създаване) на околното (другото), като конструиранието на себе си в паралелна видимост, опит за оцелостностяване на Аза чрез застиването му в среза на вечното сега (в усилието за пластическо „изобразяване“ на времето). Ще цитирам една от ключовите уводни тези на главата „Пластически опити на себепознанието. Картинното видимо“, с която авторката конкретизира своите наблюдения върху визуалната стилизация на видимото като акт на себепредставата: „Съполагането на близки и далечни планове на изображение, на различни перспективи, закрепяването на изображението в предмети, съжителството на непосредствения предмет и безпределния хоризонт, употребата на различни изобразителни техники в създаването на словесните платна възпроизвеждат възможността на човека да реди представи за себе си в паралелни плоскости и пластове, да конструира Аз-концепта в успоредни срезове време, да разпада и подрежда

съществуването си в компоненти, оразличавайки (или преосмисляйки) осезаемото и въображаемото, напъргайки ги в динамични съотношения“.

В детайлен анализ са изведени няколко основни похвати на картинно възсъздаване, с които Константинов работи в своите разкази, пътеписи, есета и мемоари: съполагането на планове и перспективи (успоредяване на себепредстави, одругостяването в опит за застиване в трансцендентното), създаването на многокомпонентни платна в различни вътрешни съотношения и концентрирането във физиономичния фрагмент (етническото, националноестетическото), обстоятелственото натрупване на вещи, изразяването на човека чрез предмета (номинирани като фрагментирани на себепредставата на компоненти), декоративно двуизмерното (портрет, лепенка, щампа, картичка), осезаемо текстурно изображение, анимирането на вещното и овеществяването на абстрактното, работата с геометричния фрагмент, цветовете и светлината, ритмизирането чрез периодичната поява на образи и вариации. Поетиката на картинното видимо авторката открива и в продуктивното съполагане (взаимодействие) на рисувателните стилове (импресионистичен, декоративен, експресионистичен, неореалистичен), в унаследяването им и развитието на изразните им средства. Особено обстоятелствено е проследено функционирането на предмета като компонент от себепредставата в редуцирането на хората до предмети, в насищането и по този начин фрагментирането на платното на детайли. Пластическата стилизация на човешкото присъствие е по-нататък разпозната като еманираща отчуждаването, невъзможността за себепостигане чрез другия. Поредица от наблюдения върху техниките на пластическа стилизация отграничават аргументирано гласа на Константинов в авторския дует от „Сърцето в картонената кутия“. Четенето на мемоарната проза от „Път през годините“ през опита за пластическа стилизация на времето, насичането му на срезове сегашност чрез оформянето на потока му в поредица от пластически застинали визии намирам отново за продуктивно.

Освен основния хабилитационен труд, внимание заслужават и приложените статии на Александра Антонова, които издават устойчив интерес и концептуална последователност в изследването на поетиката на предмета, на набавянето на значения от присъствието му в езика, който успоредява конкретната вещ и отражението ѝ и по този начин задава представа за паралелно трансцендентно битие на Аза (през вещта). Интересът към възможностите на словото да създава текстурно осезаеми, предметни визии, развит още в първата ѝ книга „Чавдар Мутафов – в търсене на художествения лик“ (2011) и в текстовете „Постмодерният разказвач“ (2011), „Естетика на вещта в

разказите и пътеписите на Димитър Димов“ (2012), „Текстурното изображение в някои разкази на Светослав Минков“ (2012), е доразработен в наблюденията ѝ върху потенциите на езика да създава двойното – трансцендентно – дъно на конкретното битие („Онтологичният човек на Борис Христов от стихосбирката му „Вечерен тромпет“, 2012, и „Поетика на баналното в стихосбирката „Вечерен тромпет“, 2013).

Поетиката на Чавдар-Мутафовия текст остава трайно изследователско поле в работата на кандидатката, както сочат статиите ѝ „Критическото наследство на Чавдар Мутафов“ (2011), „Градът на Чавдар Мутафов – градска изобразителна естетика“ (2012), „Чавдар Мутафов в парадокса на спиралата: експресионизъм и банално изкуство“ (2014), „Чавдар Мутафов и авангардните естетики“ (2014). Отзвук от работата върху характера на българския литературен авангард от 20-те и 30-те години са и разработките ѝ „Кирил Кръстев: изкуството е във формулата на синтеза“ (2013) и „Ямболските модернисти“ (2014).

Продукт на вглеждането ѝ в текстовете на Константин Константинов са и статиите „Майчинството е висшата женственост. Два разказа на страниците на „Вестник на жената“. „Майка“ на Чавдар Мутафов и „Под сливите“ на Константин Константинов“ (2015) и „Константин Константинов и сп. „Звено“ (2015), като в статията за сп. „Звено“ А. Антонова анализира за първи път двата ранни белетристични текста на Константинов, публикувани там: разказа „Нощем“ и повестта „Страници из недовършена повест“.

В заключение бих искал да посоча, че кандидатурата на гл. ас. д-р Александра Антонова отговаря на условията на конкурса с приносния характер на публикувания ѝ хабилитационен труд, с броя публикации (включително в сборници с чуждестранно участие) и броя цитирания, с участията в научни форуми и проекти на Института за литература, със стажа ѝ по специалността. Поради това предлагам на почитаемото жури да ѝ присъди научното звание „доцент“.

7.01.2016 г.
София

проф. дфн Светлозар Игов